

نگاهی به «زکات» در ادیان

زکات ابداع و یا منحصر به اسلام نیست، بلکه مثل نماز در سایر ادیان به اشکال مختلف وجود داشته است.

زکات ابداع و یا منحصر به اسلام نیست، بلکه مثل نماز در سایر ادیان به اشکال مختلف وجود داشته است.

نگاهی به «زکات» در ادیانحسین علی جعفری؛ محقق و پژوهش گر ادیان و عرفان یادداشتی با عنوان «زکات در ادیان» در اختیار خبرگزاری ایکننا قرار داده است، در این نوشتار به بررسی فلسفه زکات در قرآن، مسیحیت، یهود، زرتشت و.. پرداخته است، متن این یادداشت را با هم می خوانیم:

پیامبر اکرم (ص): الزکاة قنطرة الإسلام؛ فمن أذاها جاز القنطرة و من متعها احتبس دوتها... «زکات، پُل اسلام است؛ کسی که آن را بپردازد، از پل بگذرد و هرکه آن را نپردازد از عبور او جلوگیری شود...» (امالی طوسی، ح ۱۱۵۷)

زکات از فروع دین اسلام شمرده شده و در کنار نماز و جهاد قرار گرفته و یکی‏ از پنج ستون دین است. ۵۹ آیه قرآن و حدود ۲۰۰۰ روایت به زکات اشاره شده است. در قرآن در موارد از واژه صدقه برای اشاره به زکات استفاده شده است و در فقه، زکات را صدقه واجب می خوانند. زکات دو نوع دارد: زکات بدن که همان زکات فطره است و در عید فطر پرداخت می شود و زکات مال که به غلات چهارگانه، دام‏ ها و سکه ها با شرایط خاصی تعلق می گیرد.

باید یادآور شد زکات ابداع و یا منحصر به اسلام نیست، بلکه مثل نماز در سایر ادیان به اشکال مختلف وجود داشته است؛ مانند آنجا که قرآن در آیه ۳۱ سوره مریم، به حکایت از قول عیسی بن مریم (ع) می فرماید: «وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا»؛ و مرا تا زنده ام به نماز و زکات سفارش کرده است و آنجا که یکی از صفات حضرت اسماعیل (ع) را در آیه ۵۵ سوره مریم (ص) این طور بیان می فرماید: «وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا»؛ او همواره خانواده خود را به نماز و زکات امر می کرد.

در آیه ۷۳ سوره انبیاء اشاره ای کلی به فرمان نماز و زکات در همه ادیان می کند: «وَجَعَلْنَا لَهُمْ أُيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ...»؛ و آن ها را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما مردم را هدایت کنند و انجام کارهای نیک و برپا داشتن نماز و پرداخت زکات را به آن ها وحی کردیم.

گرچه در آیه ۱۷ سوره حج می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ...»؛ و در حقیقت صرفاً از این ادیان یاد می کند، ولی ما در اینجا نگاهی گذرا به سایر ادیان یا مکاتب غیرالهی نیز خواهیم داشت.

در دین یهود؛ در کتاب مقدس، سفر تثنیه باب ۱۴، آیه ۲۸: «در آخر هر سال عشر محصول خود را، در همان سال بیرون آورده و در اندرون دروازه هایت ذخیره نمای و لاوی (مقام دینی) چون که به تو حصه و نصیب ندارد و غریب و یتیم و بیوه زنی که درون دروازه هایت می باشد، بیایند و بخورند و سیر شوند، تا یهوه (خدایت) تو را در همه اعمال که می کنی برکت دهد».

در سفر لاویان، باب ۱۹ آیه ۱۰ و ۲۲ آمده است: «چون محصول زمین خود را درو می کنید، گوشه های مزرعه خود را تمام نکنید، محصول خود را خوشه چینی مکنید، تاکستان خود را دانه چینی ننمایید و خوشه های ریخته شده تاکستان خود را برمچینید، بلکه آن ها را برای فقیر و غریب بگذارید. حتی مقدار این صدقات معین شده که در هر سه سال، «عشر» آن بیرون آورده، برای کسانی که زمینی ندارند و سایرین منظور گردد».

همچنین در عهد قدیم، سفر اعداد باب ۳۱، آیه ۲۸ آمده: «از مردان جنگی که به مقاتله بیرون رفته اند، زکات برای خداوند بگیر، یعنی یک نفر از پانصد، چه از انسان و چه از گاو و چه از الاغ و چه از گوسفند».

در همین کتاب در آیات ۳۷ و ۳۸ آمده: «زکات خداوند از گوسفند ششصد و هفتاد و پنج رأس بود و گاووان سی و شش هزار بود و از آنها زکات خداوند هفتاد و دو رأس بود».

در همین کتاب، آیات ۳۹ تا ۴۱ آمده: «و الاغ ها سی هزار و پانصد و از آن ها زکات خداوند شصت و یک رأس بود و مردان شانزده هزار و

از ایشان زکات خداوند سی و دو نفر بودند. و موسی زکات را که هدیه افراشتنی خداوند بود، به العازار کاهن داد، چنانکه خداوند به موسی امر فرموده بود».

در دین مسیحی؛ در عهد جدید در انجیل لوقا باب ۱۸، آیه ۱۲، اشارتی مستقیم از حضرت عیسی (ع) بر وجود قانون زکات دیده می شود: «هر هفته دو مرتبه روزه می دارم و از آنچه به دست می آورم ده یک آن را می دهم.»

همچنین در کتاب رومیان باب ۱۵، آیه ۲۶ آمده: «زیرا که اهل مکادونیه و اخاییه، مصلحت دیدند که زکاتی برای مفسسین مقدسین اورشلیم بفرستند». و در اول قرنیتیان باب ۱۶، آیه ۱ آمده: «اما درباره جمع کردن زکات برای مقدسین، چنانکه به کلیساهای غلاطیه فرمودم، شما نیز چنین کنید».

در آغاز مسیحیت نظام عشریه وجود نداشت. آنچه در کتاب عهد عتیق آمده بود دیگر کاربردی نداشت. با گسترش کلیسا و افزایش نیازهای مادی کلیسا، سران آن به این فکر افتادند تا با وضع قوانینی، راهی برای رفع نیازهای مالی کلیسا پیدا کنند. الگوی عشریه کتاب عهد عتیق مناسب تشخیص داده شد و به مردم گفته شد که مؤمنان باید ده درصد از درآمد خود را به کلیسا اهدا کنند. البته این کار بیشتر در قلمرو غربی دین مسیحیت انجام می شد. با به دست آوردن پشتیبانی لازم، این درخواست به قانون تبدیل شد، در شورایی در سال ۵۸۵ به مسیحیان دستور پرداخت عشریه صادر شد و آن هایی که این کار را نمی کردند، تهدید به طرد از جامعه مسیحی شدند. پرداخت به صورت نامنظم و با اکره انجام می شد. در قرن هشتم میلادی پرداخت عشریه به صورت اجباری درآمد و در دسته قوانین مدنی قرار گرفت. ابتدا عشریه فقط از محصولات گرفته می شد، اما در قرن سیزدهم عشریه شامل بعضی سودهای بازرگانی و دستمزدها نیز شد. قوانین پیچیده ای برای تعیین شرایط معافیت از پرداخت عشریه و اینکه شامل چه محصولاتی شود وضع شدند. گفتنی است زکات در مسیحیت Tithe خوانده می شود. این واژه از انگلیسی قدیم آمده و به معنای یک دهم است.

در دین زرتشتی؛ هر کس باید یک دهم درآمد خود را صرف داد و دهش (هبه یا بخشش) و کمک به فقرا و مستمندان کند. بسیاری از افراد نیکوکار زرتشتی قبل از مرگ تمام یا قسمتی از دارایی خود از قبیل زمین و باغ و آب و خانه و... را وقف مراسم گاهنبار و داد و دهش و کمک به فقرا می کنند.

یکی از آیین های نیکوی زرتشتیان ایران که برای داد و دهش برگزار می شود، مجالس گاهنبار است. گاهنبارها اشاره به شش گاه یا شش هنگام از اوقات مختلف سال دارند که زمان آفرینش هستی هستند. در دین مزدیسنا (مزدا پرستی)، این شش گاه یا شش هنگام را به شکرانه نعمت های خداوند یکتا جشن می گیرند و زرتشتیان در این جشن ها با داد و دهش کردن سپاس اهورامزدا را به جای می آورند. درآمد به دست آمده از گاهنبار نیز در این ایام صرف نیت خیرخواهانه و نیکوکارانه می شود.

شش گاهنبار سال نزد زرتشتیان ایران و هند، اوقات عبادت و نیکی و خیرات و کمک به مستمندان است. از وجوهات مربوط به اوقات گاهنبار و از محل درآمد و منافع موقوفاتی که برای گاهنبار وقف شده اند؛ مراسم و جشن های بزرگ می آریند، توانگر و بینوا هر دو در آن شرکت می کنند. هر گاه کسی از مزداییان، توانایی اهدا نداشته باشد باید دعای مورد نظر در اوستا را بخواند و به خداوندی اهورامزدا اقرار کند و در مراسم با دیگر هم کیشان هم بهره شود.

بینش زرتشت بر مبنای نیکی و نیکوکاری استوار شده است. او از انسان ها می خواهد تا در زندگی هموعان خود نقشی سازنده و نیکو داشته باشند و خوشبختی را از آن کسی بدانند که در پی خرسندی دیگران باشد. اشو زرتشت پیروانش را به رقابت در نیکوکاری سفارش می کند. در این بینش، انسان باید برخی از ویژگی های پروردگار را در خود پرورش دهد. یکی از ویژگی های اهورایی، بخشندگی و داد و دهش بی پایان است. از این رو، هر فرد نیز با پرداختن به نیکوکاری و داد و دهش، خشنودی اهورامزدا و روان آفرینش را فراهم خواهد ساخت.

داد و دهش و نیکوکاری در فرهنگ زرتشتی باید از روی نظم و حساب باشد زیرا دهشمنند باید کردار نیک خود را برای ارزش آن انجام دهد و به بالندگی ارزش های انسانی چشم داشته باشد.

هرچند طبق آیات محکم قرآن کریم دین نزد خداوند فقط اسلام است؛ لکن در اینجا به جهت آشنایی بیشتر خوانندگان گرامی گذری کوتاه بر صدقات و زکات در دین هندویی، بودایی و سایر ادیان آسیایی خواهیم داشت:

در دین هندویی، دانا، واژه ای سانسکریت و پالی است که در ادیان و مکاتب هندی به فضیلت سخاوت، انفاق یا صدقه اشاره می کند و از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. اهدا یک راه آسان برای رسیدن به فضیلت در نظر گرفته می شود.

در عین حال در سناتان دارما به پنج نوع اعانه اشاره شده است. دکتر راداکانت واتس، می گوید که این پنج کمک می تواند برای فرد رفاه

ایجاد کند، فرد را صاحب آسایش مادی کند و او را به خدا نزدیک کند.

در مهاباراتا، بلندترین حماسه منظوم جهان، بخشش و کرم معلول حس نوع دوستی و عدم تعلقات دنیوی است. یکی از ویژگی های بارز انسان های متعالی مهابهاراتا این روحیه بخشندگی است و خردمندان آن را نشانه جوانمرد می دانند، بخشش باعث آرامش خاطر بخشنده می شود؛ همچنین باعث استحکام روابط افراد جامعه نیز می شود و دانایان مردم را به داشتن این خصلت تشویق می کنند: «دانایان دشمنان را به صلح نمودن و به چیز دادن دوست می سازند.» [انسان رستگار] هرچه ببخشد و بدهد از سر رغبت و شوق بدهد و بعد از بخشیدن پشیمان نشود.»

جای بخشندگان بهشت است: «بهشت را برای سخی و بهادر آماده کرده اند.»

- انسان بخشنده بهترین اشیاء را می بخشد: «و هرچه در خانه بهترین اشیاء باشد و او را دوست می داری آن را به مردم خوب بده که نتیجه بسیار خواهد داد.»

یکی از مهمترین وظیفه انسانی مهابهاراتا، دادن صدقه و خیرات است در مهابهاراتا بر خیرات دادن و صدقه بسیار تأکید شده است و انسانی دارای کمال است که این امر را جزء وظایف خویش بداند و بدان عمل کند.

خیرات دادن بهترین عمل است: «خیرات بهترین اعمال حسنه است و به مرتبه عالی می رساند و مستجاب الدعوات می سازد.» صدقه دادن باعث دفع بلا و محنت می شود: «صدقه دفع بلا می کند، پس می باید که به دل خوش و روی گشاده صدقه به مستحقان خواه برهنم و خواه غیر برهنم بدهد.»

صدقه را باید با گشاده رویی و صمیم دل داد: «به مردم نیک تصدق دادن مستحسن است و رعایت وقت و محل و پاکیزگی مال و ترک اغراض در اثنای تصدق شرط است و بعد از دادن اظهار آن نمی باید کرد و پشیمان نمیاید شد.» خیرات باعث رفع گناهان می شود: «هر روز این هر سه خیرات (طلا، گاو، زمین) به مردم خوب بده که از گناهان به سبب دادن این خیرات خلاص خواهی شد و در این هیچ شک نیست.»

بهترین خیرات هنگام تنگدستی است: «بهترین خیرات و انعام آن است که در تنگی و بینوایی چیزی بدهد.»

در دین بودایی؛ اخلاق مندی ای که در راه های شریف هشت گانه به گونه گفتار درست، کردار درست و معاش درست آمده، دستورهایی اخلاقی مانند خودداری از کشتن و دروغگویی را در بر می گیرد. یک بخش از درست کاری در دین بودایی، مربوط به بخشش می شود. این بخشش تنها به مواردی مانند صدقه دادن و سخاوت مندی محدود نمی شود و معنی مشخص دینی دارد؛ یعنی تأمین نیازمندی های روزانه جامعه راهبان بودایی (سنگ ها). راهبان بودایی نیز به نوبه خود به دهش می پردازند. دهش آن ها، بالاترین دهش ها یعنی آموزش آیین بودا (دارما) است. یکی از اصول بوداییان این بود: «بدهید، ببخشید، دستگیری کنید، خود را مقدس کنید.»

می گویند یوان چونگ، مشهورترین بودایی چینی است هر پنج سال یک بار، جشن نیکوکاری بزرگی برپا می کرد که سران کلیه ادیان و جمع بینوایان و نیازمندان قلمرو خود را به آن فرامی خواند. در این اجتماع، رسم بر این بود که تمام مازاد آنچه را از آخرین جشن پنج ساله پیشین تا آن زمان به خزانه دولت آورده بودند، به عموم خیرات کند. پنج هزار رهرو بودایی اطعام می شدند. در پایان کار، جامه های گران بها و گوهرهایش را درمی آورد و روی آن خیرات می گذاشت.

در اندیشه بودایی، دانا (بخشش یا سخاوت) اثرش در تطهیر و دگرگونی ذهن بخشنده است. سخاوت حاصل از بخشش منجر به تجربه ثروت مادی و احتمالاً تولد دوباره در حالات آرامش می شود. این عمل به عنوان یکی از چهار خصلت ارتقاء شادی و ثروت در زندگی بعدی شناخته شده است. برعکس، فقدان بخشش منجر به وضعیت ناخوشایند و فقر می شود. این عمل را می توان سخاوت بدون قید و شرط، بخشش و رها کردن یاد کرد. بودایی ها بر این باورند که دادن بدون انتظار ثواب و پاداش، به ثروت معنوی بیشتر می انجامد؛ علاوه بر این، انگیزه های اکتسابی را که منجر به ادامه رنج می شود، کاهش می دهد. بخشش یا سخاوت را می توان به دو صورت مادی یا غیرمادی ارائه داد.

بودا گفته است که بخشش معنوی از همه هدایای دیگر پیشی می گیرد. این نوع سخاوت شامل کسانی می شود که آموزه های بودا را ترویج می کنند، مانند راهبانی که موعظه می کنند یا از تربیتااکا می خوانند. رایج ترین شکل انفاق در هدایای مادی مانند غذا، پول، لباس و دارو است.

در پایان اشاره می نمایم که در ادیان جین، شینتو و سیک نیز بخشش و انفاق یک فضیلت و وظیفه محسوب می شود و می تواند شامل اهدای غذا، دارو، تعلیم دانش و حمایت از موجودات در برابر ترس یا تهدید شود و سبب کسب کارمای مثبت می شود و این کار باید به منظور جلب رضایت خداوند و به صورت میل خالص کمک به دیگران صورت گیرد.